

PRZEGLĄD CZASOPISM

Liturgia Sacra 12 (2006), nr 2, s. 451-454

ARCHIV FÜR LITURGIEWISSENSCHAFT 47 (2005), NR 1–2

Czasopismo wydawane jest przez *Abt-Herwegen-Institut* opactwa benedyktyńskiego Maria Laach w Niemczech. Każdego roku ukazują się trzy obszernie zeszyty. Odpowiedzialnymi redaktorami są: prof. Martin Klöckner (Uniwersytet we Fryburgu Szwajcarskim), prof. Benedykt Kranemann (Uniwersytet Lipski) oraz Angelus A. Häussling OSB. Periodyk zajmuje się przede wszystkim dziejami liturgii. Nieco opóźnione wydania kolejnych zeszytów pisma sprawiły, że omawiamy dwa numery z 2005 r.

W pierwszym zeszycie w artykule *Ist Liturgie Spiel?* („Czy liturgia jest grą”, s. 1–24) Jürgen Bärsch, profesor liturgiki na Uniwersytecie w Eichstätt, opierając się na historycznych dokumentach i przykładach, zauważa wiele elementów wywodzących się z teatru, dramatu czy przedstawień scenicznych. Zjawisko to występuje niemalże we wszystkich tradycjach liturgicznych na przestrzeni różnych epok dziejów liturgii. Wychodząc od rozwoju dramatycznego liturgii paschalnej w Jerozolimie, w pierwszej części artykułu autor przedstawia na konkretnych przykładach, jak coraz bardziej popularne były elementy sceniczne w średniowiecznej liturgii zachodniej, mające wówczas charakter alegoryczny. Druga część natomiast zajmuje się wiekiem XX, kiedy to odnowa liturgiczna, tym razem z pobudek czysto teologicznych, na nowo zainteresowała się dramatem i świętą grą umieszczonymi w liturgii. Ich gorącym zwolennikiem był m.in. Odo Casel, którego prace były ważne w zrozumieniu liturgii jako działania zarówno realnego, jak i równocześnie symbolicznego. To nowe spojrzenie, które podjęte zostało także przez Konstytucję liturgiczną Soboru Watykańskiego II, może pomóc w symbolicznym kształtowaniu sposobu wyrazu liturgii, jak i w jej właściwej formie estetycznej.

Autorem drugiego z artykułów tego zeszytu, *Baptizatus et confirmatus* (s. 25–45), jest Victor H. Elbern — emerytowany profesor honorowy historii sztuki na Wolnym Uniwersytecie w Berlinie. Tematem artykułu są pochodzące z wczesnego średniowiecza naczynia służące do przechowywania oleju krzyżma używanego w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej, które w ostatnim czasie stały się przedmiotem zainteresowania wielu naukowców. Badania konkretnych przedstawionych ich przykładów pozwoliły ustalić różnice dzielące je od innych rodzajów relikwiarzy. Niniejszy artykuł ukazuje udokumentowany licznymi ilustracjami wygląd takich naczyń, pochodzących z kilku sakramentarzy z Fuldy, jak i sposób ich liturgicznego użycia. Wyraźnie udokumentowane zostaje na podstawie owych miniatur, że używane były one do chrztu i bierzmowania, zgodnie z potwierdzoną praktyką tego czasu. Owe miniatury nie tylko są cennym świadectwem wyglądu takich przedmiotów liturgicznych, które już od dawna nie są używane, ale również ukazują ówczesny sposób sprawowania chrztu i bierzmowania. Przykład takich powiązań pomiędzy historią sztuki a praktyką liturgiczną stanowi skrzyneczka z kości soniowej przechowywana w Braunschweig, pochodząca z epoki Karolingów, której reliefy są cennym materiałem dla kwestii teologicznych.

Artykuł Alexandra Zerfassa, *Staunen – Fragen – Schweigen* („Dziwić się – pytać – milczeć”, s. 46–58), jest wnikliwą analizą hymnu autorstwa Abelarda (1079–1142) *O quanta qualia*. Mało kto wie, że wielki filozof–scholastyk Abelard był również utalentowanym poetą, spod którego pióra wyszło blisko 140 hymnów religijnych o ogromnym bogactwie zarówno formy, jak i myśli. Analizowany hymn liczy sześć strof i doksologię, zaś przeznaczony był na sobotnie nieszpory. Hymn ma wyraźną, dwuczęściową strukturę, w której w pierwszych trzech strofach mówi o Jerozolimie człowiek patrzący na nią z boku, natomiast kolejne trzy są wyrazem subiektywnych odczuć autora. Przez cały hymn przewija się pięć centralnych tematów: cierpienia, szabat jako czasu wypoczynku i radości, ale także spoczynku i pokoju, obraz dworu królewskiego oraz przeciwstawienie Jerozolimy i Babilonu. Całą głębię hymnu można jednak zrozumieć dopiero umieszczając go w kontekście całego zbioru innych utworów księgi hymnów Abelarda, które tworzą niezwykle przemyślaną, logiczną strukturę, nawiązującą do starotestamentalnej Księgi Rodzaju.

Dla każdego badacza liturgii średniowiecza bardzo cennym i przydatnym może okazać się obszerny artykuł Jürgena Bärscha *Liturgie im Mittelalter* („Liturgia w średniowieczu”, s. 59–151). Jest to kontynuacja umieszczanych już w poprzednich numerach omówień niemieckojęzycznych publikacji z ostatnich lat na temat średniowiecznej liturgii wraz z krótkimi ich recenzjami. Zestawienie to podzielone zostało na kilka części: publikacje ogólne i dzieła zbiorowe, dotyczące pojedynczych postaci, badające związane ze sobą okresy czasu, dotyczące instytucji i rzeczy, źródła liturgiczne i ich wydania, czas liturgiczny, przestrzeń liturgiczna, Eucharystia i mszał, liturgia za zmarłych, liturgia znaków – sakramentalia.

Zeszyt drugi rozpoczyna artykuł dra Stephena Wahle — asystenta na Uniwersytecie w Bonn, *Liturgie als Gedächtnisgeschehen. Dargestellt anhand eines Vergleichs*

von christlicher Sonntags- und jüdischer Sabatliturgie („Liturgia jako wydarzenie wspomnienia. Ukazane na postawie porównania niedzielnej liturgii chrześcijańskiej i żydowskiej liturgii szabatu”, s. 153–180). Fenomen wspomnienia posiada ogromne znaczenie w badaniach teologii chrześcijańskiej i żydowskiej. Konstytucja o liturgii uznała nawet, że wspomnianie misterium paschalnego Chrystusa stanowi teologiczną treść każdego obchodu liturgicznego. Analizując pojęcie „wspomnienia” z punktu widzenia antropologii kultury oraz teologii biblijnej, dochodzimy jednak do wniosku, że ma ono szersze znaczenie niż tylko przypominanie minionych wydarzeń, ale oznacza objaśnienie historii jako pewnej egzystencjalnej relacji. W świętowaniu niedzieli wydarzenie to konkretyzuje się w spotkaniu z ukrzyżowanym i zmartwychwstałym Chrystusem, który wywyższony przybywa z eschatologicznej przyszłości przez działanie Ducha Świętego i jest obecny w liturgicznym świętowaniu ósmego dnia. Natomiast w świętowaniu szabatu zgromadzenie liturgiczne wspomina dzieło stworzenia, które ukierunkowane zostaje ku przyszłemu zbawieniu, zostaje zaś uobecnione przez dziękczynienie składane Bogu. Zatem niedziela i szabat są, w zróżnicowany sposób, głęboko przeniknięte upamiętnieniem dzieł stworzenia, odkupienia i dopełnienia u końca czasów. Przykład tego porównania prowadzi do dezyderatu, by rozumieć liturgię chrześcijańską jako akt korelacji pamięci ludzkiej i Bożej, a zatem jako wydarzenie, które można scharakteryzować najprościej jako spotkanie Boga z człowiekiem dokonujące się w czasie. Szczególna wartość tak uprawianej teologii liturgii polega przede wszystkim na ukazaniu powiązań pomiędzy chrześcijaństwem i judaizmem dzięki indywidualnemu w każdej z tych religii zjawisku wspomnienia.

Pádraig ó Riain — emerytowany profesor języka staroirlandzkiego i średnioirlandzkiego na *University College Cork* oraz hagiograf jest autorem kolejnego artykułu, *Das Martyrologium der Klöster Gross St. Martin und St. Pantaleon in Köln und St. Symphorian in Metz aus dem frühen 11. Jahrhundert in Textzeugen aus Irland und Dänemark* („Martyrologium klasztorów Wielkiego św. Marcina i św. Pantaleona w Kolonii i św. Symforiana w Metz z wczesnego XI w. w świadectwach tekstów z Irlandii i Danii”, s. 181–214). Autor zajął się badaniem ciekawych losów kopii martyrologium przechowywanej w Dublinie, zawierającej kilka warstw i dodatków, spośród których wyróżnić można dwa szczególnie, bo powstałe w Kolonii i Metz. Podobne dodatki zawiera inne martyrologium dołączone do *Necrologium* z Lund, obecnie w Szwecji, a wcześniej w Danii. Dodatki z Metz datowane są na ok. 1000 r., na okres, kiedy dwa klasztory benedyktyńskie św. Feliksa (znany również jako św. Klemensa) i św. Symforiana na początku XI w. kierowane były przez irlandzkiego opata Fingeniusza. Uzupełnienia martyrologium pochodzą prawdopodobnie z tego drugiego klasztoru. Kopia księgi została niedługo potem przekazana z Metz do Kolonii, gdzie uzupełniono ją całym szeregiem nowych dodatków, datowanych na lata 1000–1040, podczas gdy dodatki w drugim martyrologium pochodzą z ok. 1050 r. Dodatki kolońskie poświęcają szczególną uwagę świętom, które celebrowane były w klasztorach Wielkiego św. Marcina i św. Pantaleona w Kolonii, których opatem na początku XI w. był również irlandzki zakonnik. Zamieszczona w nim lista relikwii

zawiera takie, które jednoznacznie pochodzą z Kolonii. Katedra w Dublinie została zbudowana w 1030 r. przez irlandzko-norweskiego króla Sitriuka, który pielgrzymując w 1028 r. do Rzymu, przechodził zapewne przez Kolonię. Stąd pierwsza z ksiąg opuściła Kolonię w tym roku, podczas gry drugie martyrologium pozostało nieco dłużej w tym mieście, dopiero w II poł. XI w. przeniesiono je do Hamburga i Bremy. W końcu ok. 1130 r. prawdopodobnie dotarło do Lund.

Der Gottesdienst der Kirche. Texte, Quellen, Studien („Służba Boża Kościoła. Teksty, źródła, studia”, s. 215–287) — to przegląd literatury niemiecko-, francusko- i angielskojęzycznej z ostatnich lat dotyczącej liturgii, pod redakcją Angelusa Häusslinga i Martina Klöcknera, przy współpracy szeregu liturgistów niemieckich. Omawiane pozycje, z krótkimi recenzjami, podzielone są na kilka części. W pierwszej umieszczono teksty i księgi liturgiczne, podzielone jeszcze na teksty użytkowe, historyczne oraz studia dotyczące mszału i innych ksiąg liturgicznych. W kolejnych częściach omówiono pozycje dotyczące liturgiki jako nauki, teologii liturgii, sprawowania sakramentów, elementów celebracji liturgicznej, liturgii i czasu, historii liturgii oraz związku liturgii ze społeczeństwem i inkulturacji.

Podobnym przeglądem literatury jest kolejny artykuł, autorstwa Haralda Buchingera z Uniwersytetu w Wiedniu, *Neues Testament und Liturgie* (Nowy Testament i liturgia, s. 288–306), tym razem dotyczący literatury dotyczącej powiązań biblijno-liturgicznych. W kolejnych dziewięciu częściach omówione zostają: chrzest, Eucharystia, modlitwa, błogosławieństwo, hymny biblijne, studia nad tekstami, badania dotyczące środowiska historycznego i literackiego oraz czasów postbiblijnych, kazania i literatura pobożnościowa oraz inne publikacje.

Numer zamykają wspomnienia o zmarłych: ewangelickim liturgisście Friederze Schulzu (1917–2005) oraz Adolfie Adamie (1912–2005) — znanym katolickim profesorem liturgiki.

Ks. Joachim Kobienia